

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN ÇALIŞMA HAYATI İÇİNDE YAŞADIĞI SORUNLARIN UYGULAMALI OLARAK İNCELENMESİ

AN APPLIED ANALYSIS OF PROBLEMS EXPERIENCED IN WORKING
LIFE BY BULGARIAN IMMIGRANTS LIVING IN TURKEY

Murat KORKMAZ*

Özet: Bu çalışmada 1989 sonrasında Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgar Türklerinin iş hayatı içerisinde yaşadığı sorunlar ele alınmıştır. Çalışmanın amacı kapsamında özellikle iş ve çalışma hayatı içerisinde yer alan göçmenlerin göçmen olmaları nedeniyle yaşadıkları sorunların neler olduğu, avantaj ve dezavantajların neler olduğunun belirlenmesi yönündedir. Çalışma uygulamalı olarak yapılmıştır. Yapılan uygulamada likert ölçekli bir anket kullanılmıştır. Çalışmaya katılım sağlayan 175 farklı kimlikte kişi bulunmaktadır. Bu kişilerin kimlik bilgileri istenmemiş, ankete kendi hür irade ve düşüncelerini yansıtarak cevap vermeleri istenmiştir. Anket İstanbul ve Ankara'da yaşayan belirli bir bölge içerisinde bulunan kişiler üzerinde uygulanmıştır. Kişilerin sosyo-kültürel yapıları, eğitim ve gelir düzeyleri dikkate alınmıştır. Ayrıca sosyal statüleri ve özellikle kendi içerisinde bulunduğu kültürel fonksiyon yapıları da dikkatle izlenmiştir. Katılımcıların 114 erkek ve 61 i bayan çalışandır. Uygulamadan elde edilen veriler SPSS 17 istatistik programı ile analiz edilmiş, başta güvenilirlik testleri gerçekleştirilmiş ve Cronbach Alfa katsayısı olarak 0,925 değeri elde edilmiştir. Bu durumda çalışmanın güvenilirlik oranı oldukça yüksektir. Yine t-testi, varyans analizi, homojenlik testleri, faktör analizi gibi analiz yöntemleri de uygulanmıştır. Uygulama sonucunda göçmen oldukları için iş hayatı içerisinde sorun yaşadıkları ve bu durumun özellikle kişisel ve toplumsal açıdan ciddi sorunlar meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Göçmen olmaları nedeniyle iş ve çevre açısından yaşanan sorunlar kişisel ve ailevi açıdan da büyük sıkıntılar meydana getirdiği yönünde saptamalar elde edilmiştir. Yine göçmen olmaları ve buna bağlı ortaya çıkan sorunlar göçmenlerin sosyo-kültürel yapılarını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler : Göçmen, Bulgaristan, İş, Çalışma Hayatı, Kültür, Dil, Uyum

Abstract: In this study, problems in working life experienced by Bulgar Turks who immigrated to Turkey after 1989 are discussed. Within the scope of study, the aim is to determine what

the problems, advantages and disadvantages of immigrants being in working life especially are due to being an immigrant. The study was an applied one. A likert scaled questionnaire was used in implementation. 175 people who have different identities participated in the study. Identity information of these people weren't demanded, they were requested to answer the questionnaire on their free will by reflecting their own thoughts. The questionnaire was applied on people living in a certain region of İstanbul and Ankara. Socio-cultural structures, education and income levels of people were taken into consideration. Besides, social statuses and current cultural function structures were carefully monitored. Among the participants, 114 were working men and 61 were working women. Data obtained from the implementation were analyzed with SPSS 17 statistics program, reliability tests were made at first and Cronbach Alpha coefficient were obtained as 0,925. In that case, reliability rate of the study is very high. Such methods as t-test, variance analysis, homogeneity tests, and factor analysis were applied. Following the implementation, it has been concluded that they experience problems in working life just because they are immigrants, and this situation leads to serious problems individually and socially. Some findings have been found out regarding that problems experienced by people in terms of working and society just because they are immigrants cause great troubles for individuals and family. Problems which occur because of being immigrant have affected their socio-cultural structures negatively.

Keywords: Immigrant, Bulgaria, Work, Working Life, Culture, Language, Harmony

GİRİŞ

Literatür açısından değerlendirmelere bakıldığında göçmen tanımının bir yerden farklı bir yere göç eden ve göç ettiği yerde kısa ya da uzun vadeli kalan kişi olarak tanımlandığını görmekteyiz. Daha geniş bir ifade ile göç kişi ya da kişilerin gelecek hayatlarını devam ettirmek için yerleştikleri yerdir. Çalışmamızda yer alan göçmen gruplarını Bulgaristan'dan 1989 yılında zorunlu göçe zorlanmış Türk kökenli çalışanlar oluşturmuştur. Sosyal hayat içerisinde oluşan bazı sorunlar maalesef iş hayatı içerisinde de olmaktadır. Bu sorunlar başta bireylerin sosyo-kültürel yapılarını, işe karşı tutum ve davranışlarını, performans ve verimliliklerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. 1989 yılında 313.894 göçe zorlanan Türk soydaşımızın yaşadığı sorunlarda bunlara paralellik göstermektedir. Göçe zorlanan soydaşlarımızın en fazla yaşadığı sorun azınlık sorunudur. Bu azınlık kavramı içerisinde Bulgaristan toprakları üzerinde çeşitli zu-

lüm, işkence ve yıldırımlara tabi tutulmuşlardır. Gorbaçov zamanında gerçekleşen bu olumsuzluklar nedeniyle göçmen kardeşlerimiz evlerinden barklarından ve işlerinden hatta ailelerinden ayrılmak göç etmek zorunda kalmıştır. Geçmişe baktığımızda bu göç olgusunun Osmanlı döneminde başladığını görürüz. 1878 yılında Osmanlı imparatorluğunun bir parçası olan Bulgaristan Tuna Vilayeti yakınlarından kurulmuş bir devlettir. Bu devlet topraklarında aslın kökeni Türklüğe dayanan çok sayıda vatandaşımız hayatını sürdürmeye devam etmiştir. Fakat bu göç tarihine bakıldığında Bulgaristan da bulunan Türklerin göç tarihleri 1877-1878 yıllarında başlamıştır. Bu göçün önüne geçmek isteyen Osmanlı devleti Bulgaristan üzerinde azınlık statüsü ile yaşayan Türkler hakkında bir anlaşma yapmıştır. Fakat yapılan bu anlaşmaya Bulgaristan devleti uyum göstermemiş ve kendi toprakları üzerinde yaşayan azınlıktaki Türklere değişik işkence, zulüm ve zorbalıkta bulunmuştur. Kısacası bu kara parçası üzerinde yaşayan Türk azınlığı bir şekilde göç etmeye zorlanmıştır. 1989 yılında yaşanan büyük göç nedeniyle "Glastnost ve Perestroika" çerçevesinde ortaya atılan "Saydamlık ve Yeniden Yapılanma" politikaları çerçevesinde Türk azınlığı üzerinde değişik oyunların oynanmasına neden olmuştur (Hakov, 2002). Sorunun temeline bakıldığında aslında bu göçler Bulgaristan devlet yönetimini derinden etkilemiş ve birçok uluslararası arenada Bulgaristan'ın farklı değerlendirilmesine neden olmuştur (Unat, 1989: 27-34). Göç kavramı aslında birçok alanda göç eden bireylere ya da topluluklara istemedikleri bazı şartlara uyma zorunluluğu getirmektedir. Bunların başında hukuki statü yani göç ettikleri topraklarda uygulanan hukuk kavramları ve bu kavramlara yönelik yaptırımlardır. 1989 yılında Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türk'lerinde bu sorunlardan fazlası ile etkilenmiştir. Özellikle siyasi oluşum içerisinde yer alamamak, haklarını tam olarak savunamamak ve almamak, sosyal güvence haklarından mahrum olmak, eğitim, sağlık, iş bulma, siyasi ve sosyal problemler, ekonomik ve kültürel sorunlar nedeniyle göçmenler uzunca bir süreçte sorun yaşamıştır. Bugün halen Balkanlarda yaşayan yaklaşık olarak 4 milyon Türk azınlık bulunmaktadır. Bu azınlıkların büyük çoğunluğu yine balkanlarda yaşanan sorunlar nedeniyle göç etmek ve göçe zorlanmak koşulu ile topraklarından yaşadıkları ortamdaki kopmak zorunda bırakılmıştır. Kısacası azınlık halinde bulunan Türkler bir şekilde soykırıma uğratılmıştır.

Göç olgusunun kişilerde yarattığı en önemli erozyonların başında yerli halkın sahip olduğu kanuni ve siyasi haklardan tam olarak yararlanamadığı gerçeğidir. Haliyle bu durum göçmenlerin birçok noktada maksimum sıkıntı içinde kalmalarına yetmiştir. Tam sağlık hizmeti alamamak, istediği ya da olması gerektiği işte çalışmamak, eğitim ve özgürlüklerden tam ve istediği şekilde faydalanmamak şeklinde yorumlayabiliriz. Bazı literatür çalışmalarında aslında Bulgaristan devlet yönetimi tarafından gerçekleştirilen bu zorunlu göçün en önemli nedenlerinden birisi, Türk devlet yapısının ve ekonomik işleyişinin çökmesine yönelik yapılmış uygulama olarak değerlendirilmektedir. Bu durum aslında çokta yabancı olmadığımız bir uygulama gibi gelmektedir. Çünkü yaşanan daha önceki sorunlara baktığımızda bu olayın paralellik göstermektedir.

“Bulgaristan’dan göçe zorlanan soydaşlarımızın en önemli göç nedenleri arasında asimilasyonların oluşmuş olmasıdır. Ayrıca Bulgaristan toprakları üzerinde yaşayan halkın kullandığı cami, medrese, çeşme, köprü, hastane ve diğer bazı mekânlar devlet güçleri tarafından yok edilmiş, yağmalanmış ve kullanılamaz hale getirilmiştir”¹

“Bulgaristan Türklerine uygulanan en önemli işkencelerin başında azınlığın inandığı dinini rahat ve huzurlu şekilde yaşayamaz hale gelmesidir. Özellikle komünist rejimin yönetimindeki asker ve emniyet güçleri, Türklerin istediği şekilde ibadet yapmasının önüne geçmiş ve engellemiştir. Hatta inandıkları dinin gerekliliklerine yönelik hiçbir faaliyette bulunmalarına izin verilmemiştir” (Turan, 2003: 13-15).

“İnançlarına göre yaşayan Bulgaristan Türkleri sorgu ve sualsiz olarak ceza evlerine atılmış, çeşitli işkence ve zulümlere tabi tutulmuş hatta birçoğu öldürülmüştür” (Toğrol, 1989: 2-11).

“Balkanlarda yaşanan savaş sırasında Türk asıllı yaklaşık 640 bin Türk hayatını kaybetmiş ve yok olmaya mahkûm edilmiştir” (McCarthy, 1999: 19).

1 Bkz., H. Doğanay, age, 1997, s.190, A. Cebeci, “Bulgaristan’da Son Gelişmeler ve Türklere Karşı Uygulanan Politika” Türk Kültürü, 1970, (89): 342-345, Ö. E. Lütem, Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 Cilt:I, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi yayınları, Ankara 2000, Ö. Turan, The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sayı:165, Ankara 1998, R. J. Crampton, The Turks in Bulgaria, 1878-1944, The Turks of Bulgaria: The History, Culture and Political Fate of a Minority. (Edited by Kemal Karpat) The Isis Pres, İstanbul 1990.

“Bulgaristan devleti kurulmadan önceki zaman içerisinde ekilip biçilen tarım alanının yaklaşık 3/2 si Türklere aitti. Toplam nüfusun yani 3,5 milyon nüfusun 1.800 milyona yakını ise Türk vatandaşlarından oluşmaktaydı. 1876 yılından kurulan Bulgaristan devletinden sonra yönetimde bulunan (Pan Slavist) Rus idareciler Türk nüfusunun bu kadar çok olması nedeniyle rahatsızlık yaşayarak Türkleri azınlık statüsüne sokarak yok etmeye çalışmıştır” (Şimşir, 1999: 1-142).

Bulgaristan da uygulanan devlet politikalarına bakıldığında hiçbir zaman Türk kökenli nüfus tam ve eksiksiz olarak gösterilmemiştir. Hiçbir nüfus sayımında bu oran doğruyu göstermemiştir. Her zaman Türkler azınlık olarak kabul edilmiş ve yok edilmek için her türlü siyasi zemin oluşturulmuştur. Yapılan kayıtlı sisteme göre gösterilen Türk nüfus oranı genel oranın %10'unu geçmemiştir. 1961 yılında gerçekleştirilen siyasi oluşumlarda Türk nüfusunun ve bireylerinin zorunlu olarak isimleri değiştirilmeye zorlanmış ve bu yönde yaptırımlar uygulanmıştır.

“Bulgaristan'da 1876 tarihinden itibaren nüfus sayımlarında Türk nüfusunun gerçek oranları gösterilmemiş ve Türk nüfus oranları daima çok az sayı olarak gösterilmiş ve kayıt altına bu şekilde alınmıştır” (Cebeci, 1968: 6).

1946 yılından sonra Bulgaristan Kızıl ordunun istilasına uğramış ve hâkimiyeti ele geçiren komünist rejim Türk azınlığın inanç kavramlarının değiştirilmesi konusunda değişik politikalar uygulamıştır. Bu politikalar her zaman planlı olmuştur. Yine bu rejimin en önemli uygulamalarından birisi Türk okulları Bulgar okulları ile birleştirilmiş ve Türklerin elindeki bütün imkânlar alınmıştır. Birleştirilemeyen okullar ise rejim tarafından kapatılmıştır. Türklerin ibadet hakları ellerinden alınmış, namaz kılmaları yasaklanmıştır. Bu yasaklara karşı çıkanlar çok ciddi ve acımasızca cezalandırılmıştır.²

² Bkz., B. N. Şimşir, 2003. “Berlin Kongresinden 125 Yıl Geçti Bulgaristan'daki Türk Azınlığı” “Balkanlarda Türk Kültürü”, (48):6-11., J. Iqbal,. “(Türk- Bulgar) İkili Anlaşmaları Işığında, Bulgaristan'daki Müslüman-Türk Azınlığı Sorunu”, Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Kitabı, s. 25-33. İstanbul Barosu Yayınları 1987; H. Pazarıcı, “İkili Anlaşmalardan Doğan Uluslar arası Kurallar Işığında, Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu” Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Kitabı s. 35-48. İstanbul Barosu Yayınları 1987; G.D. Poix,. “Bulgaristan'daki

Bulgaristan'da gerçekleştirilen bu soykırım nedeniyle Türk nüfusunda ciddi oranda düşüş meydana gelmiştir. Özellikle 1979 yılında bu oran %3,6'ya, 1981 yılında ise oran %2'lere gerilemiştir. Komünist rejimin en önemli uygulamalarından birisini yine Bulgaristan topraklarında yaşayan Türklerin hukuki haklarının elinden alınması, yine Bulgaristan nüfusuyla orantılı olarak 1984 yılında yapılan bir araştırmada Türk nüfusunun azalmasıyla soykırım uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır (Cebeci, 1989: 50).

“Bulgaristan komünist partisi merkezi arşivlerinde bulunan belgeler çerçevesinde ışığında Bulgaristan'dan zorla göç ettirmeye zorlanan Türk azınlık oranına bakıldığında mevcut nüfusun %10 ile 15 oranında azaltılmak istendiğini destekleyen delillere ulaşılmaktadır” Eminov, 1997: 1-25).

“Bulgaristan halkı ve bugünkü toprakları 500 yıl boyunca Osmanlı Türkleri tarafından yönetilmiş ve hâkimiyet sağlanmıştır. Bu süre içerisinde hiçbir Bulgar vatandaşına zarar verilmemiş hak ve hukuku çiğnenmemiştir. Bütün Bulgar halkına eşit ve adil davranılmıştır. Türk halkına sağlanan her türlü imkân ve olanak Bulgar halkına da aynı şekilde sağlanmıştır” (Tanoğlu, 2011: 35-44).

Bugün Bulgaristan AB birliğine katılmış ve tam üyesi olmuş bir dünya ülkesidir. 2007 yılında tam üyeliği kabul edilip birlik içine dâhil olan Bulgaristan topraklarında halen çok sayıda Türk asıllı ve kökenli yurttaşımız yaşamaktadır. Bu azınlık halkın hakları halen çiğnenmekte ve zorla Bulgar kültür ve hukukunun zorla kabul ettirilmesi yönünde gizli uygulamalar yapılmaktadır. Yapılan uygulamalar başta uluslararası hukuk ve mevcut Bulgaristan hukukunda yer alamamaktadır. Bulgaristan hukukunda yer alamamaktadır. Fakat her ne kadar kötü muamele ve işlemler yapılsa da 20 Mayıs 2007 Yılında yapılan genel seçimlerde Hak ve Özgürlükler Hareketi genel seçimlerden %20.26 oy alarak 4 milletvekili çıkarmıştır. Bu milletvekillerinin ikisi Türk asıllı yurttaşımızdır.

Müslüman-Türk Azınlıklar Sorunu Üzerine”. Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Kitabı s.77-83, İstanbul Barosu Yayınları 1987; H. S. Türk, 1989; “Bulgaristan Türkleri ve Türkiye”, Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Bulgar Zulmü (29.06.1989) Tebliğler Kitabı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, s. 35-44.

ÇALIŞMA HAYATI VE İŞ SÜRECİ

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz hususlar çerçevesinde her ne kadar Bulgaristan hakkında bilgi vermiş olsak da konumuz itibariyle azınlık ya da göçmenlerin iş hayatı içerisinde yaşadığı sorunların belirlenmesidir. Bu nedenle yaptığımız bu çalışmada iş hayatı içerisinde göçmen çalışanların ciddi anlamda uyum ve oryantasyon sorunu yaşadığıdır. Örgüt psikolojisi ve oryantasyon süresince yapılan uygulamalar başta adaptasyon ve performans üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında ise kendinin ait olmadığı hissidir.

Oryantasyon dönemi personelin eğitilmesi, uyum sağlaması ve işe alıştırılması aşamaları kapsamaktadır. Ait olma hissini yaratılması ve örgüt içerisinde kişinin kendine yer edinmesi süreci ise oldukça uzun bir zaman almaktadır. Bu durum olumlu ya da olumsuz yönde bir takım sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Her örgütün kendine özgü bir takım değerleri ve etik kavramları bulunmaktadır. Bu kavramlar çerçevesinde gerçekleştirilen iyileştirmeler başta personelin işe tutumu, alışması, sahiplenmesi, kendini ait hissetmesi, diğer çalışanlarla uyum içerisinde hareket etmesi ve en önemlisi verimlilik ile performansın sağlanmasıdır (Jack, 1987: 144).

Farklı kültür ve disiplinlere ait olduğunu hisseden iş görenin bu oryantasyon dönemi içerisinde verimlilik ve performans sağlaması söz konusu olamaz. Bu nedenle beklenen verimlilik sağlanmadığı gibi diğer örgüt içerisinde çalışanların motivasyonu üzerinde de olumsuz etkiler meydana getirir (Ekinci, 1998: 33).

Farklı kültür ve disiplinlere ait olduğunu hisseden çalışanın üzerindeki en önemli ve en güçlü etkilerden birisi grup ya da örgüt içerisinde kendini ait hissettiği bir yerin olmamasıdır. Bu nedenle öncelikli olarak bireyin “çalışanın” kendini ait hissetmesine yönelik oryantasyon ya da uyum sürecine dair uygulamaların hayata geçirilmesi gerekir (Elmer ve diğ., 1982: 523).

Farklı kültürden gelen çalışanların işe alımı sırasında uygulanması gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Bu hususların başında diğer örgüt içerisinde yer alan çalışanlarla yeni işe giren çalışanlar arasında bir uyumsuzluk olacağı söz konusu ise bunun başta yapılan iş ve

diğer örgüt üyeleri üzerindeki oluşturacağı erozyon belirlenmelidir. Öncelikli olarak çalışanların birbiriyle olan uyumuna öncelik verilmeli ve buna yönelik olarak uygulamalar gerçekleştirilmelidir (Richard, ve diğ., 105-106).

Göçmen grupları farklı kültür ve disiplinlerden gelen iş görenlerdir. Bu nedenle bulunduğu ortama ya da yaptığı işe adapte olması çok kısa sürede gerçekleşmez. Çok uluslu işletmelerde ve birçok potansiyelli işletmelerde uygulanan oryantasyon programlarında öncelikli olarak uyum ve ait olma hissini yaratılmasıdır. Çalışanın kendini bulunduğu ortamda güvende olduğu hissini yaratılması gerekir. Bu nedenle oryantasyon dönemi içerisinde bu kısıtlara dikkat edilmelidir. Genellikle göçmen grupları içerisinde kişilerin birbirine bağlı ve bağımlı hareket ettiği gözlenmektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında bireylerin kendisinden olanların dışındakilerden bir fayda beklemediği ya da güven olgusunun oluşturulamadığıdır (Şenatalar, 1978: 153).

Göçmen gruplara belirli görevler ve sorumluluklar verilmelidir. Bu durum kendilerinin o işe ait olduğu hissini yaratılmasını yardımcı olacaktır. Ayrıca ast ve üst kavramının eşit ve adil olduğu gerçeğinin bu kültür farklılığına sahip bireylere gösterilmesi gerekir. Bir ayrımcılığın olmadığı, çalışanların tamamının eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu hissini uyandırılması gerekir (Geylan, 1990: 35).

Göçmen olan çalışanın farklı bir muamele gördüğü hissi yaratılmamalıdır. Bunun en önemli nedeni çalışma ve iş performans kayıplarının oluşmasıdır. Aitlik duygusunun yaratılması dışlandığı ya da diğerlerinden daha fazla çalıştırıldığı olgusunu ortadan kaldıracaktır (Özyurt, 1998: 75-76).

Akışkan iş sürecinde uyum en önemli faktördür. Uyum sağlayamayan çalışandan verimlilik ve performans beklenmesi düşünülemez. Genellikle çalışanlarda hak ettiğini alamama, eşit olgu ve davranışlardan yararlanamama, güven duygusunun kaybolması, örgüt ya da iş çerçevesinde kendine bir yer edinmemesi, uygulanan yönetim sistemlerinin kendisi üzerinde adil olmadığı ve ayrımcılık yapıldığı hissini yaratılması şeklindedir. Bu nedenle kişinin uyum süreci ile güven hissi çalışma hayatının önemli bir kavramı halindedir.

AMAÇ

Bu çalışmada göçmen ve farklı kültürlere sahip olan bireylerin çalışma hayatı içerisindeki süreç değerlendirilerek, ortaya çıkan sonuç çerçevesinde yapılması gereken uygulamaların neler olduğuna işaret etmektir. 1989 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyetine zorunlu göçe zorlanan Bulgaristan Türklerinin iş hayatı içerisinde yaşadığı sorunlar uygulamalı olarak değerlendirilmiş ve sorunların neler olduğu hakkında bilgiler sağlanmıştır. Bu alanda yapılacak farklı çalışmalara literatür açısından fayda sağlaması düşünülmüştür. Yine insan kaynakları ve oryantasyon dönemi sürecinde göçmen ve kültür farklılıklarına sahip çalışanlara ne tür uygulamalar yapılacağı yönünde bilgiler vermeye çalışılmıştır.

KAPSAM

Çalışmanın kapsamını 1989 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyetine göçe zorlanan, çalışma hayatı içerisinde kendine yer edinmeye çalışan Bulgar göçmenlere yönelik uygulamalı ve araştırmaya dayalı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ankette değişik demografik sorular ve likert ölçeği kapsamında 36 soru yöneltilmiş ve katılımcıların cevaplamaları istenmiştir. Toplam 250 katılımcıya anket dağıtılmış, 9 ay gibi bir süre içerisinde 175 katılımcıdan dönüş sağlanmıştır. Araştırmanın kapsamında göçmen çalışanların iş hayatı içerisinde yaşadığı sorunlar, problemler, istemedikleri uygulamalar veya yönetmelikler, sahip oldukları haklar, sahip olamadıkları haklar ve özgürlükler değerlendirilerek sonuca gidilmiştir.

UYGULAMA

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyetlerine göre %65,1'inin erkek, %34,9'unun kadın olduğu görülmektedir. Katılımcılar yaş gruplarına göre % 24'ü 18-20, %49,1'i 20-30, %18,9'u 30-40, %6,3'ü 40-50, %1,7'si 50-60 yaş grubundadır. Medeni durumlarına göre katılımcıların % 55,4'ü bekar, %44,6'sı evlidir. Mülkiyet durumlarına göre katılımcıların %92'si kiracı iken %8'i de ev sahibidir. Gelir durumuna göre katılımcıların %2,3'ü 0-500 TL, %7,4'ü 501-1000 TL, %62,3'ü 1001-1500 TL, %28'i 1501 TL ve üzeri aylık gelir elde etmektedir. Araştırmaya ka-

tilan bireyler meslek gruplarına göre %0,6'sı işsiz, %1,7'si işçi, %6,3'ü memur, %13,1'i öğrenci, %35,4'ü ev hanımı, %41,1'i serbest meslek, %1,1'i emekli ve %0,6'sı diğer meslek grubuna mensuptur. Katılımcıların eğitim durumuna göre %1,1', okuma yazma bilmemekte, %55,4'ü ilköğretim mezunu, %36'sı lise ve dengi okul mezunu, %6,3'ü üniversite veya yüksekokul mezunu, %1,1'i lisansüstü mezunudur.

Tablo 1: Anket sorularına ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Anket Soruları	Ortalama	Standart Sapma	Gözlem Sayısı
1. Göçmen olduğum için iş hayatında zorluk yaşadım	4,3429	1,26270	175
2. Göçmen olmak iş hayatımı olumsuz etkilemiştir	3,9143	1,01062	175
3. Göçmen olmam çalıştığım ortamda uyum sağlayamama neden oldu	3,6171	1,13297	175
4. Göçmen olmam nedeni örgüt içinde bir konum sağlayamadım	3,4343	1,20104	175
5. Göçmen olmam yetki almamama neden olmuştur	3,4457	1,17746	175
6. Göçmen olmam idari kadroya geçememe neden olmuştur	3,4114	1,19956	175
7. Göçmen olmam nedeni ile hep ast kadrosunda kaldım	3,3200	1,19885	175
8. Göçmen olmak çalışma hayatında büyük bir sorundur	3,1543	1,24761	175
9. Göçmen olmam nedeni ile diğer iş arkadaşlarım tarafından dışlandım	3,0457	1,30348	175
10. Çalışma hayatım süresince sürekli sorunlar yaşadım. Bunun dene ise göçmen olmamdır.	3,0743	1,21777	175
11. Çalıştığım ortamda ve örgüt içinde göçmenler hep sorun yaşamıştır.	3,0571	1,19729	175
12. Göçmen olmam nedeni ile bir gruba ve örgüte dahil olduğumu düşünmedim	3,0686	1,22046	175
13. Göçmen olmak bana ve diğer göçmenlere iş hayatında ve çalışma süresince bir sorun yaratmamıştır.	3,0286	1,17654	175
14. Eğitimli ve nitelikli olmak iş hayatı içinde bir farklılık sağlamadı.	3,0690	1,15095	175
15. Çalıştığım sürece hep düşük maaş aldım.	3,0057	1,16213	175
16. Hakettiğimi alamadım.	3,0686	1,13253	175
17. Sosyal imkan ve olanaklar bizlere sağlanmadı	2,9660	1,18850	175
18. Hedef ve beklentilerimi sağlayamadım.	3,0400	1,29260	175
19. Türkiye de yaşamak ve çalışmak istemezdim.	3,0629	1,19460	175

Anket Soruları	Ortalama	Standart Sapma	Gözlem Sayısı
20. Türkiye'deki çalışma hayatı geldiğim yerdeki çalışma hayatından daha zormuş.	3,1657	1,20867	175
21. Türkiyede çalışma hayatına daha zor adapte oldum.	3,0514	1,15105	175
22. Burada yaşadığım iş sorunları Bulgaristan da yaşadığım sorunlardan daha fazlaydı.	3,0857	1,18834	175
23. İş kanun ve yönetmelikleri göçmenleri bu çerçevenin dışında tutmaktadır.	2,9829	1,24787	175
24. Göçmenler için yeterli imkan ve olanaklar sağlanmamaktadır.	3,1314	1,16948	175
25. Göçmenler diğer yerli toplum bireyelerine göre daha fazla çalışmaktadır.	3,0171	1,22931	175
26. Göçmenler daha ağır işlerde istihdam edilmektedir.	3,0514	1,24230	175
27. Çalıştığım süre içinde hiçbir sorun ve dışlanma ile karşılaşmadım.	3,0743	1,18911	175
28. Hep hak ettiğim değeri sağladım ve aldım.	3,0571	1,11270	175
29. Göçmen olmam neden ile bir ayrımcılık yaşamadım, dışlanmadım.	2,9543	1,11838	175
30. Göçmen olmak sorun yaşamak değildir.	2,9885	1,06976	175
31. Göçmen olmam nedeni ile hep sahiplenildim.	2,7257	1,06359	175
32. Göçmen olmam bana diğer çalışanlardan daha iyi ayrıcalık sağlamıştır.	2,3600	1,00664	175
33. Göçmen olmam nedeni ile hep üstün görüldüm.	2,4171	0,99852	175
34. Göçmenler iş hayatı içinde hep ayrıcalıklı olarak görülmektedir.	2,4229	0,83290	175
35. Göçmenler diğer yerli toplum bireyelerine göre daha fazla ücret almaktadır.	2,6971	1,05304	175
36. Göçmenler daha fazla imkan ve olanaklardan yararlanmaktadır.	2,9771	0,18428	175

Anket sorularına verilen yanıtlara ilişkin ortalama, standart sapma ve gözlem sayıları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Tanımlayıcı istatistik sonuçlarına göre "Göçmen olmam bana diğer çalışanlardan daha iyi ayrıcalık sağlamıştır." ifadesi 2,3600 ortalama değeri ile katılımcıların en az katıldıkları ifade olarak belirlenmiştir. "Göçmen olduğum için iş hayatında zorluk yaşadım." ifadesi 4,3429 ortalama değeri ile katılımcıların en fazla katıldıkları ifade olarak saptanmıştır. Sonuç olarak göçmenlere göre yaşamış oldukları en büyük sorun iş hayatında karşılaştığı zorluklardır.

Güvenilirlik Analizi

Tablo 2: Cronbach Alfa Katsayısı

Cronbach Alfa Katsayısı	Gözlem Sayısı
0,925	28

Tablo 3: Güvenilirlik analizi tablosu

	Madde silindiği durumda ölçek ortalaması	Madde silindiği durumda ölçek varyansı	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonları	Madde silindiğinde Cronbach Alfa Katsayısı
2. Göçmen olmak iş hayatımı olumsuz etkilemiştir	84,1897	345,357	,502	,923
3. Göçmen olmam çalıştığım ortamda uyum sağlayamama neden oldu	84,4885	341,754	,531	,923
4. Göçmen olmam nedeni örgüt içinde bir konum sağlayamadım	84,6724	344,326	,438	,924
5. Göçmen olmam yetki almamama neden olmuştur	84,6609	346,422	,399	,925
6. Göçmen olmam idari kadroya geçememe neden olmuştur	84,6954	339,820	,543	,923
7. Göçmen olmam nedeni ile hep ast kadrosunda kaldım	84,7874	344,573	,433	,924
8. Göçmen olmak çalışma hayatında büyük bir sorundur	84,9483	339,263	,530	,923
9. Göçmen olmam nedeni ile diğer iş arkadaşlarım tarafından dışlandım	85,0575	341,962	,447	,924

	Madde silindiği durumda ölçek ortalaması	Madde silindiği durumda ölçek varyansı	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonları	Madde silindiğinde Cronbach Alfa Katsayısı
10. Çalışma hayatım süresince sürekli sorunlar yaşadım. Bunun dene ise göçmen olmamdır.	85,0287	338,017	,574	,922
11. Çalıştığım ortamda ve örgüt içinde göçmenler hep sorun yaşamıştır.	85,0460	342,033	,491	,923
12. Göçmen olmam nedeni ile bir gruba ve örgüte dahil olduğumu düşünmedim	85,0345	340,970	,505	,923
13. Göçmen olmak bana ve diğer göçmenlere iş hayatında ve çalışma süresince bir sorun yaşatmamıştır.	85,0805	340,410	,543	,923
14. Eğitimli ve nitelikli olmak iş hayatı içinde bir farklılık sağlamadı.	85,0287	337,103	,634	,921
15. Çalıştığım sürece hep düşük maaş aldım.	85,1034	339,550	,572	,922
16. Hakettiğimi alamadım.	85,0402	343,611	,487	,923
17. Sosyal imkan ve olanaklar bizlere sağlanmadı	85,1437	339,395	,561	,922
18. Hedef ve beklentilerimi sağlayamadım.	85,0690	338,226	,535	,923
19. Türkiye de yaşamak ve çalışmak istemezdim.	85,0460	339,131	,564	,922

	Madde silindiği durumda ölçek ortalaması	Madde silindiği durumda ölçek varyansı	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonları	Madde silindiğinde Cronbach Alfa Katsayısı
20. Türkiyedeki çalışma hayatı geldiğim yerdeki çalışma hayatından daha zormuş.	84,9425	337,997	,582	,922
21. Türkiyede çalışma hayatına daha zor adapte oldum.	85,0575	338,817	,596	,922
22. Burada yaşadığım iş sorunları Bulgaristan da yaşadığım sorunlardan daha fazlaydı.	85,0230	338,150	,590	,922
23. İş kanun ve yönetmelikleri göçmenleri bu çerçevenin dışında tutmaktadır.	85,1264	335,256	,625	,921
24. Göçmenler için yeterli imkan ve olanaklar sağlanmamaktadır.	84,9770	338,566	,591	,922
25. Göçmenler diğer yerli toplum bireylerine göre daha fazla çalışmaktadır.	85,0920	336,523	,606	,922
26. Göçmenler daha ağır işlerde istihdam edilmektedir.	85,0575	337,696	,572	,922
27. Çalıştığım süre içinde hiçbir sorun ve dışlanma ile karşılaşmadım.	85,0345	343,351	,467	,924
28. Hep hak ettiğim değeri sağladım ve aldım.	85,0517	342,616	,523	,923
29. Göçmen olmam neden ile bir ayrımcılık yaşamadım, dışlanmadım.	85,1552	344,536	,472	,924

Güvenilirlik analizi uygulamasında 1, 31, 32, 33, 34, 35 ve 36 numaralı soruların silinmesi durumunda Cronbach Alfa katsayısı artacağı için bu sorular analiz dışı bırakılmıştır. Bu sorular analizden çıkarıldıktan sonra yeniden güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiş ve sonuç olarak Cronbach Alfa katsayısı 0,925 olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alfa katsayısına göre %92,5 oranında anket sonuçlarının güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Faktör Analizi

Tablo 4: Barlett Küresellik Testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,859
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2557,168
	df	378
	Sig.	,000

Barlett Küresellik Testi sonuçlarına göre anlamlılık değeri 0,000 olduğu için %5 hata payı ile değişkenler arası anlamlı korelasyon bulunduğu belirlenmiştir. KMO istatistiğine ölçeğin %85,9 oranına faktör analizine uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 5: Açıklanan varyans ve özdeğer tablosu

Faktörler	Özdeğerler	Açıklanan Varyans Yüzdesi	Kümülatif Yüzde
1	9,396	33,559	33,559
2	2,684	9,587	43,146
3	1,861	6,645	49,791
4	1,333	4,760	54,550
5	1,195	4,266	58,816
6	1,081	3,861	62,677
7	1,032	3,684	66,361
8	1,013	3,617	69,978

Faktör analizi sonuçlarına göre özdeğeri 1’den fazla 8 faktör tespit edilmiştir. Elde edilen 8 faktör toplam değişkenliğin %69,978’ini açıklamaktadır.

T-Testi Uygulaması

Tablo 6: Cinsiyete göre 8 numaralı ifadeye ilişkin tanımlayıcı istatistikler

	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma
s8	Erkek	114	3,0088	1,22291
	Kadın	61	3,4262	1,25776

Tablo 7: Cinsiyete göre 8 numaralı ifadeye ilişkin t-testi sonuçları

Homojen Levene Varyans Testi		t- testi istatistiği	
F	Anlamlılık	t	Anlamlılık
,953	,330	-2,131	,035

Göçmenler arasında cinsiyete göre “Göçmen olmak çalışma hayatımda büyük sorundur.” ifadesine verilen yanıtlara ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda gösterilmektedir. T-testi sonuçlarına bakıldığında varyans testi anlamlılık değeri $0,330 > 0,05$ olduğu için %5 hata payı ile cinsiyetler arasında homojen varyans varsayımı kabul edilir. Cinsiyet ortalamalarına ilişkin anlamlılık değeri $0,035 < 0,05$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre %5 hata payı ile cinsiyetlere göre “Göçmen olmak çalışma hayatımda büyük sorundur.” ifadesine verilen yanıt ortalamaları birbirinden farklıdır. Sonuç olarak, kadınlar için erkeklere göre göçmen olmak çalışma hayatında daha büyük ölçüde sorun oluşturmaktadır.

Varyans Analizi Uygulaması

Yaş gruplarına göre “Göçmen olmak bana ve diğer göçmenlere iş hayatında ve çalışma süresince bir sorun yaşatmamıştır.” ifadesine verilen yanıtlara ilişkin ortalama değerler varyans analizi kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Tablo 8: Varyans analizine ilişkin Levene Testi

Levene İstatistiği	df1	df2	Anlamlılık
1,486	4	170	,208

Tablo 8' de yaş grupları arasındaki varyans değerlerinin homojen olup olmadığını tespit edebilmek için Levene testi sonuçları gösterilmektedir. Anlamlılık değeri $0,208 > 0,05$ olduğu için %5 hata payı ile yaş grupları arasındaki varyans değerlerinin homojen olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9: Varyans analizi F testi sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareli Ortalama	F	Anlamlılık
Gruplar arası	22,860	4	5,715	4,457	,002
Grup içi	217,997	170	1,282		
Toplam	240,857	174			

Tablo 9'da varyans analizine ilişkin F testi sonuçları ve F testi anlamlılık değeri gösterilmektedir. Anlamlılık değeri $0,002 < 0,05$ olduğu için %5 hata payı ile yaş grupları arasında 13 numaralı soruya verilen ortalama yanıtların en az birinin farklı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10: Varyans analizine ilişkin çoklu karşılaştırma tablosu

(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık
18-20	20-30	,39480	,21317	,347
	30-40	1,02165*	,26342	,001
	40-50	,56710	,38355	,578
	50-60	1,47619	,67674	,192
20-30	18-20	-,39480	,21317	,347
	30-40	,62685	,23188	,058
	40-50	,17230	,36261	,989
	50-60	1,08140	,66510	,483
30-40	18-20	-1,02165*	,26342	,001
	20-30	-,62685	,23188	,058
	40-50	-,45455	,39425	,778
	50-60	,45455	,68286	,963
40-50	18-20	-,56710	,38355	,578
	20-30	-,17230	,36261	,989
	30-40	,45455	,39425	,778
	50-60	,90909	,73758	,732
50-60	18-20	-1,47619	,67674	,192
	20-30	-1,08140	,66510	,483
	30-40	-,45455	,68286	,963
	40-50	-,90909	,73758	,732

Tablo 10’da yaş grupları arasında 13 numaralı soruya verilen yanıtlara ilişkin ortalama değerleri, yaş grupları arası ortalama fark değerleri ve anlamlılık değerleri verilmiştir. Anlamlılık değerlerine göre 18-20 yaş ve 30-40 yaş grupları arasında 13 numaralı soruya verilen yanıtlara ilişkin ortalama değerler arasında farklılık bulunmaktadır. Diğer yaş grupları arasındaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamaktadır. Buna göre, daha genç yaşta göçmenlerin orta yaş grubundaki göçmenlere göre iş hayatında ve çalışma süresince daha az sorun yaşadıkları belirlenmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Araştırma, Türkiye’de yaşayan Bulgaristan göçmeni vatandaşlar arasından 175 katılımcı seçilerek gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara çalışma hayatı ve uyumla ilgili 36 soru sorulmuştur. Bireylerin ifadelerine katılma durumlarına göre her soru için skor değerleri atanmıştır. Bu değerlere göre her soru için tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Araştırmaya katılanların “Göçmen olmam bana diğer çalışanlardan daha iyi ayrıcalık sağlamıştır.” ifadesine en düşük oranda katıldıkları, “Göçmen olduğum için iş hayatında zorluk yaşadım.” ifadesine en yüksek oranda katıldıkları saptanmıştır.

Ayrıca katılım sağlayan bireylerin kendilerine hukuki süreç içerisinde ciddi sorunlar yaşatıldığı yönünde de beyanlar bulunmaktadır. Bu durumda bazı mülkiyet, iş hukuku ve sağlık alanlarında yaşanan hukuki sorunlar nedeniyle ülke ve ülke yönetimine ilişkin sorun yaşadıklarını belirtmektedirler. Bu durum katılımcıların kendileri hakkında yürütülen ve uygulanan hukuki sürece inanmadıklarını göstermektedir.

Gerçekleştirilen güvenilirlik analizi sonucunda anket sonuçlarının %92,5 oranında güvenilir olduğu saptanmıştır. Bu sonuca göre gerçekleştirilen araştırmanın son derece güvenilir olduğu belirlenmiştir. Faktör analizi uygulanarak tüm soruların kaç faktör yapısı ile açıklanabileceği araştırılmıştır. Faktör analizi uygulaması sonucunda analizin tutarlı olduğu belirlenmiş, toplam 8 faktör ile tüm anket sonuçlarının açıklanabileceği tespit edilmiştir.

Göçmen olmanın katılımcıların çalışma hayatında büyük sorun olup olmadığı konusunda katılımcılar arasında cinsiyete göre t-testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre kadınlarda erkeklere göre göçmen

olmak çalışma hayatlarında daha büyük ölçüde sorun oluşturmaktadır. “Göçmen olmanın katılımcılara ve diğer göçmenlere iş hayatında ve çalışma süresince bir sorun yaşatmamıştır.” İfadesine ilişkin yaş gruplarına göre varyans analizi uygulanmıştır. Varyans analizi sonucuna göre daha genç yaştaki göçmenlerin orta yaş grubundaki göçmenlere göre iş hayatında ve çalışma süresince daha az sorun yaşadıkları tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Adem, M., (1976), Eğitim Planlaması, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Akyüz, Y., (1982), Türk Eğitim Tarihi: Başlangıcından 1982'ye, A.Ü.S.B.F., Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara.
- Abadan, U.N., (1989), Türklerin Bulgaristan'dan Zorunlu Göçü, Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Bulgar Zulmü (29.06.1989) Tebliğler Kitabı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.
- Ağanoğlu, H. Y., (2001), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç, Kum Saati yayınları, İstanbul.
- Andersen, A., (2000); 2000'e Doğru İnsan Kaynakları Araştırması, Çev: Faruk TÜRKOĞLU, Sabah Yayınları, İstanbul.
- Artan, S., (1976), Endüstri İşletmelerinde Yöneticinin Yetiştirilmesi ve Türkiye' deki Uygulama: İTİA Yayını, Eskişehir.
- Artan, S., (1989), Personel Yönetimi: 2.Baskı, Gül Basım ve Yayın, İstanbul
- Aşkun, İ.C.,(1982) İş gören: Baytes Yayıncılık, Eskişehir.
- Akıllıoğlu, T, (1989),, “Bulgaristan'ın Türk Azınlığa Karşı Giriştiği Uygulamaların Uluslar arası İnsan Hakları Bakımından İncelenmesi”, Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Bulgar Zulmü (29.06.1989) Tebliğler Kitabı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.
- Babadoğan, C., ve Kıymet, S.,(1990), Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü Eksper Kursu İzleme Değerlendirmesi Araştırması, Ankara.
- Bingöl, D.,(2003), İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta Yayınları, İstanbul.
- Burack, E.H., & Smith, R.D.,(1982), Personnel Management, John Wily Sone Inc., New York.
- Büyükuslu, A.R., (1998), Globalizasyon Boyutunda İnsan Kaynakları Yönetimi, Der Yayınları, İstanbul.
- Balkan Göçmenleri Federasyonu, Yayınlanmamış Göç İstatistikleri (27.aralık 2006).
- Börklü, M.Y.,(1999), Tarihsel Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu Ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları, (<http://www.rumeliturk.net/> tarih Erişim Tarihi 27.12.2006).
- Cebeci, A., (1968), “Bulgaristan Türklerinin Göçü Hakkında”, Türk Kültürü, 6(63).
- Cebeci, A.,(1970), “Bulgaristan'da Son Gelişmeler ve Türklere Karşı Uygulanan Politika”, Türk Kültürü, (89).

- Cebeci, A.,(1970), "Bulgaristan'dan Gelen Soydaşlarımız Uyum Sıkıntısı Çekmektedirler". Türk Yurdu Dergisi, 9(28).
- Clarke, I. J.,(1975), Population Geography (Second Edition) Pergamon Pres, England.
- Crampton, R. J.,(1990), The Turks in Bulgaria, 1878-1944, The Turks of Bulgaria:The History, Culture and Political Fate of a Minority. (Edited by Kemal Karpat) The Isis Pres, İstanbul.
- Caruth, D., ve diğerleri.,(1998), The Contemporary Organization, Quorum Books, New York.
- Cenzo, D. A., & Stephen P, R.,(1996), Human Resource Mangement, 5 Ed., John Wiley&Sons Inc., New York.
- Coombs, P. H.,(1974), Eğitim Planlaması Nedir, Milli Eğitim Yayınevi. İstanbul.
- Devlet Planlama Teşkilatı.,(1990.), Bulgaristan'dan Türk Göçleri, DPT Sosyal Planlama Başkanlığı Hizmete Özel Rapor, Ankara.
- Dimitrova, D.,(1998), Bulgarian Turkish Immigrants of 1989 in the Republic of Turkey, Between Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey, Dedicated to the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Right (Edited by Antonina Zhelyazkova) International Center for Minority Studies and Intercultural Relations, 76-139, Sofia.
- Doğanay, H.,(1997), Türkiye'nin Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No: 2982, Bilim ve Kültür Etkinlikleri Dizisi:877, İstanbul.
- Deniz, N.,(1999), Global Eğitim,Türkmen Kitapevi, İstanbul.
- DİE, (1995), "Kamu Kurum ve Kuruluşları Hizmet Öncesi ve Hizmet İçi Eğitim İstatistikleri", Ankara.
- Efil, İ.,(1999.), İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Eren, E.,(1993), Yönetim Psikolojisi, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Eminov, A.,(1990), There are No Turks in Bulgaria:Rewriting History by Administrative Fiat. The Turks of Bulgaria:The History, Culture and Political Fate of a Minority. (Edited by Kemal Karpat) The Isis Pres, İstanbul.
- Eminov, A.,(1997), Turkish and other Muslim Minorities in Bulgaria, Hurst&Company, London.
- Eminov, A., (2003), "Bulgaristan'daki Türkler" Balkanlarda Türk Kültürü Dergisi, (47).
- Eroğlu, H.,(1987). "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunları", Bulgaristan'da Türk Varlığı Sempozyumu (7 Haziran1985) Bildiriler Kitabı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları Dizisi:7, Ankara.
- Finnigan, J.,(1997), The Right People in The Right Jobs, Çev. Dogan Sahiner, Rota Yayın Tanıtım, İstanbul.
- Flippo, E. B.,(1996), Principles of Personel Management, Mc Graw Hill Inc, USA.
- Güzelcik, E.,(1999), Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Grieve, W.P., (1987), "Türlere Yönelik Bulgar Zulmünün Milletlerarası İnsan Hakları Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Kitabı, İstanbul Barosu Yayınları.

- Hakov, C.,(2002), "Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Serüveni", Türkler, Yeni Türkiye yayınları (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara.
- Iqbal, J.,(1987), "(Türk- Bulgar) İkili Anlaşmaları Işığında, Bulgaristan'daki Müslüman-Türk Azınlığı Sorunu", Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Kitabı, İstanbul Barosu Yayınları.
- Kalkandelen, H., (1979), Hizmet İçi Eğitim El Kitabı, Türkiye Gazetecilik ve Matbaacılık Sanayi, Ankara.
- Kavmeyer, R. A.,(1982), Planning and Using a Total Personnel System, Van Nostrand Reinhold Company, USA.
- Kaynak, T.,(1990) Organizasyonel Davranış, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Klaus and Steinbuch, P.A.,(1993), Personelwirtschaft, Kiehl: Verlag in Ludwighafen,
- Koçel, T.,(1999), İşletme Yöneticiliği, Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış Klasik-Modern-Çağdaş Yaklaşımlar, 7. b.s, Beta Basım, İstanbul.
- Lütem, Ö.E.,(2000), Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 Cilt:I, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi yayınları, Ankara.
- Mccarthy, J.,(1999), Death and Exile The ethnic Cleansing of Otoman Muslims 1821-1922, The Darwin Pres, Inc. Princeton, New Jersey.
- Mutluer M.,(2003), Uluslararası Göçler ve Türkiye. Kuramsal ve Ampirik Bir Alan Araştırması Denizli/Tavas, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Noe, R. A.,(1999), İnsan Kaynaklarının Eğitimi ve Gelisimi, Çev. Canan ÇETİN, Beta Basım,İstanbul.
- Özgür, E.M.,(1998), Türkiye Nüfus Coğrafyası, GMC Basın Yayın, Ankara.
- Pazarcı, H.,(1987), "İkili Anlaşmalardan Doğan Uluslar arası Kurallar Işığında, Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Kitabı, İstanbul Barosu Yayınları.
- Philips, J. J.,(1987), Recturing, Training And Retraining New Employees,63Jossey Bass Inc, California.
- Pigors, P., & Myers, C. A.,(1981), Personnel Administration: A Point Of View Pigors, Paul and Myers, Charles A., Personnel Administration: A Point Of View and Method, Mc Graw Hill Inc, Singapore.
- Poix, G.D.,(1987), "Bulgaristan'daki Müslüman-Türk Azınlıklar Sorunu Üzerine", Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Kitabı, İstanbul Barosu Yayınları.
- Poulton, H.,(1991), The Balkans, Minorities and States in Conflict, Minority Rights Publications, London.
- Sabuncuoğlu, Z.,(1984) Personel Yönetimi, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Sönmez, A.,& Hürer, A.,(1988) İşletmelerde Meslek Eğitimi, Eğitici Personel, İş Pedagojisi Ders Notları, 3.baskı, M.E.S.S. Yayın.
- Senatarlar, F.,(1978) Personel Yönetimi, İstanbul Üniversitesi Kitapevi, İstanbul.
- Shestack, J.J.,(1987), "Bulgaristan'ın Türk-İslam Azınlıklara Uyguladığı İnsan Hakları İhlali", Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Kitabı, İstanbul Barosu Yayınları.

- Sobhan A.,(1987), "Bulgaristan'daki Etnik Türk Azınlığı Üzücü Olay", Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Kitabı, İstanbul Barosu Yayınları.
- Şimşir, B.N.,(1985), Türk Basınında Bulgaristan Türkleri: Zorla Ad Değiştirme Sorunu, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şimşir, B. N.,(1990) The Turkish Minority in Bulgaria:History and Culture, The Turks of Bulgaria:The History, Culture and Political Fate of a Minority (Edited by Kemal Karpat) The Isis Pres, İstanbul.
- Şimşir, B.N.,(2003), "Berlin Kongresinden 125 Yıl Geçti Bulgaristan'daki Türk Azınlığı" Balkanlarda Türk Kültürü (48).
- Tanyeli, H.,(1998), Personel Eğitimi, Sen Yuva Matbaası, Ankara.
- Taymaz, H.,(1997), Hizmet İçi Eğitim: Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Tapu ve Kadastro Vakfı Matbaası, Ankara.
- Turtop, N.,(1992), Personel Yönetimi, İlk-San Matbaası, Ankara.
- Tutar, H.,(2000), Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi, Hayat Yayınları,İstanbul.
- Tanoğlu, A.,(1952-1953), "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)" İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi 14(1-4).
- Tatarlı, İ.,(2002), "Bulgaristan'daki Türk Varlığı", Uludağ Üniversitesi Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını Uluslararası Sempozyumu 26-28 Ekim 2001, Bursa.
- Toğrol, B.,(1989), 112 Yıllık Göç (1878 - 1989) 1989 yazındaki Üç Aylık Göçün Tarihi Perspektifinde Psikolojik İncelemesi, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul.
- Tsoneva, D.,(2005), The Puzzle of the Bulgarian-Turkish Interethnic Cooperation in Post-Communist Bulgaria, By Submitted to Central European University Nationalism Studies Program in partial fulfilment of the requirements for the degree of Masters of Arts, Budapest.
- Turan, Ö.,(1998), The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sayı:165, Ankara.
- Turan, Ö.,(2003), "Bulgaristan'dan Türk Göçleri" Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi BAL-TAM Türklük Bilgisi Dergisi, 2(3).
- Türk, H. S.,(1989), "Bulgaristan Türkleri ve Türkiye", Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Bulgar Zulmü (29.06.1989) Tebliğler Kitabı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.
- Vasileva, D.,(1992), "Bulgarian Turkish Emigration and Return" International Migration Review 26(2).
- Werther, W. B., and Davis, Jr.K.,(1994), Human Resources and Personnel Management, Mc Graw Hill Book Company - Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- www.rumeliturk.net/tarih/bulgaristanturkleri, Erişim Tarihi: 27.12.2006.
- Yalçın, S.,(1994), Personel Yönetimi, 5. baskı, Beta Basım, İstanbul.
- Yalçın C.,(2004), Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık Ankara 2004.
- Yusuf S.,(2005), "Türkiye'ye Yönelik Soydaş Göçleri ve Sonuçları", Uluslararası Göç Sempozyumu 8-11 Aralık 2005, Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul.